

Medeltidens litterära genrer.

En jämförande översikt.

Förord

Att skriva en översikt över medeltidens litterära genrer ställer vissa problem i fokus. Det första jag stötte på var den eurocentrism som finns i den litteratur jag använt mig av. Ytterst lite (om något alls) finns skrivet om exempelvis österländsk litteratur, än mindre afrikansk etcetera.

Det enda litteraturhistoriska referensverk som har ett nyanserat innehåll beträffande urvalet av texter är *Litteraturens världshistoria*, redigerad av Sven Rinman. I fallet Rinman är även den arabiska och asiatiska prosan representerad. Jag har dock valt att inte ta med den litteratur som finns utanför den västerländska traditionen.

Att kalla min uppsats för genomgång av medeltidens litteratur är alltså att ta till överord. Inte ens de mindre *européiska* genrerna inryms. Detta är dock gjort avsiktligt med tanke på den enorma tidsrymd medeltiden utgör. All utomeuropeisk litteratur har helt enkelt fått utelämnats. Jag har trots allt försökt att få med de stora dragen, de kända genrerna i min sammanställning av den västerländska medeltidlitteraturen.

1.0 Medeltiden: Kristendomen vinner terräng

Den europeiska medeltiden räknas kronologiskt från ungefär 400 till cirka 1500. I nordisk historieskrivning brukar medeltiden räknas från mitten av 1000-talet till 1523 (Gustav Vasas trontillträde). Oftast används dock år 830 som utgångspunkt för den litterära medeltiden; det år då missionären Ansgar första gången "besökte" Sverige.

Kyrkans makt under medeltiden var mycket stor. Kyrkan var en av de största jordägarna med livegna bönder som arbetskraft. Kyrkan hade också monopol på all lärdom. Endast hos kyrkan kunde man lära sig läsa och skriva. De få böcker som bevarats från äldre tid fanns också de i kyrkans ägo. Vetenskap, kultur och lagar – allt bestämdes av (eller byggde på) andlig auktoritet. Utanför kyrkan var det i stort sett bara riddare och krigare som ägnade sig åt diktning. Också riddare och krigare var ju "anställda" av kyrkan, så dess makt genomsyrade även denna del av samhällsstrukturen.

2.0 Medeltida litterära genrer: Hedendom och kristendom

Medeltiden brukar ofta betraktas som en period vars främsta uppgift är att angränsa antiken från renässansen. Renässansens syn på medeltiden var allmänt dystert. Antiken däremot var en förebild man skulle ta efter. Renässansens kärleks- och äventyrsromaner hämtade trots detta mycket inspiration från de medeltida riddarromanerna. Även renässansens lyrik – vars stoff ofta plagierade de antika förebilderna – hämtade bland annat versmått ur medeltidens litterära skafferi. Ett exempel på detta är renässansförfattaren Francesco Petrarca, som använde sig av antik stoff, men ofta använde sig av det medeltida versmåtten sonetten. Medeltiden möter här alltså antiken och renässansen.

I Sverige kan man räkna den medeltida litteraturen i två stora huvudgrupper: Fornnordisk och romansk. Den fornnordiska litteraturen är hedniskt förkristen och kan som sådan klassificeras som forngermansk diktning. Den romanska litteraturen är att betrakta som kristen: kristna seder, bruk och trosföreställningar blir en naturlig del av litteraturen. En väsentlig skillnad mellan Norden och Europa var den sociala ställningen poeter/författare hade. I Norden var skalden en mycket mer beundrad och ansedd individ än hon var på den europeiska kontinenten. Oftast utövades skaldekonsten (i likhet med Europa) av män ur de högre samhällsskikten.

2.1 Helgon och legender

Under 1100-talet började den religiösa makten att göra sig gällande i Europa. Katedraler och kyrkor restes i allt snabbare takt, påvens makt bara växte. Korstågen var ett vanligt förekommande inslag på den europeiska kontinenten. Man började också se vanliga troende kristna som vallfärdade till helgonens grav- och födelseplatser. I hopp om att få helgonrelikier (benknotor och liknande) som man ansåg kunde bota sjuka, vallfärdade tusentals människor till de kristna "kultplatserna".

Kyrkans män började under denna tid skriva berättelser om helgonens bedrifter. Dessa berättelser, s.k. legender, kom att bli den mest spridda litteraturen under denna tid. Legenderna följer en ganska enkel handlingsmall: En människa känner sig kallad att utföra heliga ting, hon utsätts för frestelser men står emot dem. Ganska snart visar hon/han prov på övernaturliga krafter och som ett resultat av detta blir hon förföljd och fångslad. Efter

diverse eländen och umbäranden dör hon martyrdöden. Hon sätter sitt hopp till Gud, som lyfter hennes själ till himmelen. Efter döden tar miraklet över. Det döda helgonets relikier har förmågan att bota sjuka.

De helgonbiografier som skrevs var nästan uteslutande författade av kyrkans lärde. Läskunnigt folk kunde köpa dessa helgonlegender och på så sätt ta del av kyrkans ”fromma” budskap. Denna typ av litteratur fick på detta sätt en oerhörd spridning.

De flesta helgonlegender är uppbyggda som en typisk hjälteberättelse. Man behöver inte ändra mycket i legenden för att få den att framstå som en modern hjältehistoria. I *Legenden om Sankta Katarina* (skriven under 1000-talet av okänd författare) märker man tydligt av detta ”hjältedrag”. Katarina lyckas med Guds hjälp övervinna otaliga umbäranden, omvända hedningar, bota sjuka efter sin död – och inte minst framstå som en ödmjuk hjältinga i Guds tjänst. Att Katarina inte saknar lärdom går inte att ta miste på:

”För den skull är konungen till, att han skall styra allt, jämväl sin egen vrede, och icke vreden konungen. Så skrev en vis filosof, att den kan väl styra många, som först väl förstår att styra sig själv. Talen till mig med skäl och icke i vrede!’ Maxentius förstod, att mön var mycket vis och förfaren i lärdom [...]”¹

Katarina får också visa prov på mod då hon bland annat sätts i en form av husarrest utan mat och dryck. Gud kommer dock till undsättning och hjälper Katarina ur situationen. Inte heller råder det brist på vad man med ett modernt uttryck skulle kunna kalla för ”action”: ”Sankta Katarina bad Gud om hjälp, och strax kom en Guds ängel och bröt sönder hjulen, som Katarina bad, och slog ihjäl fyra tusen hedniska män.”² Inte nog med att fyra tusen hedningar mördas – ytterligare två hundra kristna riddare får dessutom sätta livet till för sin tro. Detta bör väl mäta sig med dagens s.k. underhållningsvåld, hur makabert det än kan tyckas vara. Katarinas mod når sin kulmen då hon är beredd att dö för sin Gud:

¹ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Lyrik, dramatik m.m., s. 232.

² Ibid, s. 234.

”Gärna vill jag för din skull dö för svärd, Jesus, Guds son. Mottag min anda, och giv din misskund åt alla dem, som minnas mitt namn under åkallan!”³

Efter Katarinas död använder en god man hennes relikier till att bota sjuka etcetera. Det är i allra högsta grad en dramatiskt modern hjältinna – självständig och orädd – som möter läsaren.

Under 1000-talet började också andra litterära genrer att göra sig gällande inom kyrkan, dramatiken tog sina första stapplande steg. Kyrkan ville att även de icke läskunniga skulle få ta del av Bibelns budskap, och började därför framföra scener ur till exempel Jesu liv i- och strax utanför kyrkan. Jag är benägen att hålla med Staffan Bergsten då han hävdar att man kan klassificera denna litterära kategori som ”halvt episk dramatik”.⁴

Något senare började man framföra dessa s.k. mysteriespel även utanför det faktiska kyrkorummet, vilket bör ha påverkat den kommande teaterkonsten. Mysteryspelen blev med tiden en allt viktigare del av själva gudstjänsten, i synnerhet då en stor del av församlingen var analfabeter.

Om mysteriespelen mestadels bygger på händelser ur Jesu liv är de s.k. mirakelspelen mer inriktade på Jungfru Marias och helgonens liv. Det som förenar mirakel- och mysteriespelen är att de ofta skildrar mycket långa tidsperioder. Spelens karaktärer är inte bundna till en begränsad plats och tid (som ju är fallet med exempelvis de grekiska tragedierna). Detta fick ett stort inflytande på teaterns utveckling. Istället för en fast scen hade man flera olika scener, som också skildrar spelets olika handlingar i tid och rum. Ett exempel på mirakelspel återfinns i Jean Bodels *Sankt Niklas-spelet*, som skrevs under 1200-talets början. Läsaren möter återigen människor som är beredda att offra sitt liv för tron på Gud. Att döda i Guds namn verkar ha varit ett lika aktuellt tema nu som då:

³ Ibidem.

⁴ Bergsten, s. 119.

”En var av oss i dag sitt liv åt Herren bjude!
Vårt Paradiset blir, men helvetet blir deras.
Må våra vapens järn osvikligt träffa dem.”⁵

Mirakel råder det inte heller någon brist på i berättelsen. Handlingen i Bodels mirakelspel är placerad i Orienten. Handlingen begränsas inte heller till en plats, utan utspelar sig i olika palats, krogar, slagfält och fängelser. Det ockulta/hedniska har sin givna plats; skildringarna av hedningarna är nog tidstypiska. Symboliken med treenigheten (vanligt förekommande i Bibeln etcetera) förekommer också frekvent i berättelsen: ”De trenne flickorna han hjälpte och väckte upp de trenne klerker [...]”.⁶

Bodels berättelse påminner i mångt och mycket om en vanlig teaterpjäs, vilket väl också var tanken då den skrevs. Spelet inleds med en förklaring till handlingen av predikanten/prästen. Spelet avslutas i sedvanlig ordning med att de kristna lyckas omvända hedningarna. Det lyckliga slutet blir på så sätt ett sedelärande exempel för publiken...

Den religiösa litteraturens genrer inkluderar också starkt etiska berättelser. *Moraliteten* var en allmänt spridd genre under medeltiden. Dessa berättelser/spel var vanligtvis mer dramatiskt uppbyggda än mirakelspelen. Dessutom var berättelsens tema moralistiskt. Själva tanken med moraliteten var just att rikta ljuset på den kristna etiken, publiken skulle ta lärdom av andras misstag. Ett känt exempel på en moralitet är *Spelet om Envar*, som skrevs under 1400-talet av okänd författare. Berättelsen handlar om Envar, en rik man, som hämtas av döden och sänds till Gud för att förklara och redogöra för sitt liv. Sedelärande berättelser av den här typen fungerade säkert väl i utbildningssyfte. Med tanke på den del av befolkning som inte kunde läsa var det säkert ett bra sätt att föra ut den kyrkligt kristna synen på rätt och fel...

2.0 Riddarkulturen

Det som nog mer än något annat gått till historien som typiskt medeltida är den riddarkultur som uppstod i riddarborgen. I dessa borgar bodde dåtidens krigarklass. Ett överflöd av mat,

⁵ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Lyrik, dramatik m.m., s. 53.

⁶ Ibid., s. 78.

dryck och tjänare hörde till vardagen. En tydlig skillnad i uppfostran av barnen märktes också: pojkarna fostrades i jakt, ridning och stridsteknik, flickorna i dans, hemgöromål etc. Kvinnans plikt var att behaga mannen. Alla fick också tidigt lära sig att plikten går före allt annat i livet. Sett ur moderna ögon var det i allra högsta grad en "ojämlik" miljö...

I riddarborgen spelade dikter, visor och andra berättelser en stor roll (främst därför att relativt få kunde läsa). Den muntliga traditionen kunde på så sätt föra kultur och seder vidare till kommande generationer. Vid högtider och fester sjöng man om krigiska bragder och kärlek; en något udda kombination...

3.1 Hövisk kärlek

Kärleksberättelser var omåttligt populära. Den mest kända av dessa var den tragiska berättelsen om Tristan och Isolde. *Tristan och Isolde* finns i otaliga versioner på olika språk. Det som främst kännetecknar en riddarroman är att de skrevs på folkspråk – inte på latin. Omkring 1100 började anonyma författare skriva berättelser på folkspråk. Författaren hade ofta ett lågt socialt anseende, men de berättelser som skrevs blev med tiden oerhört populära.⁷ Denna nya syn på kärleken – den höviska kärleken – blev i det närmaste en livsstil för krigaradeln under 1100-talet. Det var med säkerhet korstågens riddare som hämtat inspiration till dessa nya ideal genom att ta efter den förfinade hovkultur som rådde vid de arabiska hoven. När dessa riddare återvände hem ville de höja sin bildning, lära sig vett och etikett och uppträda hövligt och värdigt. Ädla ideal kom med tiden att bli riddarens credo.

Den riddare läsaren möter i de medeltida kärleks- och hjälteberättelserna har till synes ädla motiv för de krig de utkämpar: Man strider för sin kristna tro eller för kärleken till en kvinna. I *Tristan och Isolde* står plikten gentemot kungen i kontrast till kärleken. Handlingen i romanen har gett upphov till otaliga imitationer. Berättelsen kan nog sägas vara världslitteraturens mest kända kärleksberättelse, helt i klass med Shakespeares *Romeo och Julia*.

Berättelsens handling tar sin början då Tristan och Isolde genom förväxling dricker en kärleksdryck som var avsedd för kung Marc och Isolde. Isolde är alltså trolovad åt kungen,

men dras obönhörligen till kungens vasall, Tristan. Konflikten är uppenbar: Tristan har svurit kungen evig trohet, men förnuftet råder inte på de känslor kärleksdrycken satt i gång. Det unga paret försöker behärska sina känslor men klarar inte av att stå emot. Både Tristan och Isolde bryter alltså mot riddaretikens främsta bud, plikten. När de båda uppträder tillsammans blir de straffade men genom ett under förklarade oskyldiga. Tristan och Isolde flyr men blir snart upptäckta. Tristan tvingas återigen fly och gifter sig kort därefter med en annan kvinna. Han blir dock dödligt sårad i strid. Tristan skickar då efter sin älskade Isolde och ber henne komma till honom i en båt med vita segel. Tristans fru säger att den båt som är på väg att anlända har svarta segel. Tristan dör till följd av att aldrig få återse sin stora kärlek. Också Isolde dör av sorg.

Vad är då moralen/budskapet i denna sorgliga berättelse? Läsaren ska lära sig av det unga parets misstag. Att låta känslor överta förnuftet (pliktansvaret) leder för eller senare till tragedi. Att budskapet tolkas annorlunda av den nutida läsaren är inte så lustigt. Personligen känner jag en stor sympati för det stackars paret, som genom ödets grymhet driver dem båda till en död i ensamhet. Sveket och falskheten som Tristans fru symboliserar återfinns i otaliga situationer i det dagliga livet. Läsaren kan verkligen relatera känslomässigt till berättelse.

3.2 Romans bretons

I Chrétien de Troyes roman om *Perceval* märker man som läsare ganska tydligt att temat flyttats från äventyr och kärlek till en form av "andlig resa". Verket har hämtat motiv och inspiration från den rika keltiska traditionen (därav namnet på genren). Hjälten genomgår en andlig omvandling i sitt möte med en bägere kallad Graal. Graalen⁸ var ursprungligen en keltisk myt om fruktbarhet (en kalk full med livgivande safter), men har i de Troyes berättelse gjorts till en kristen symbol. Graalen var enligt denna "nya" myt bägaren där Kristi blod samlades då han var upphängd på korset. Bägaren blir på detta vis en slags symbol för att finna sanningen om Gud och Kristus, en slags andlig metamorfos.

⁷ Se Algulin/Olsson, s. 108 f.

⁸ Graalen är enligt legenderna också en form av "önskekärl" där den som har graalen kan få vad han/hon önskar. Kärlet har dock främst förknippats med den kalk som Jesus använde vid nattvarden. Josef av Arimatea sägs ha sparat kalken och därefter samlar Jesu blod i densamma.

*Roman bretons*⁹ var ursprungligen bara något som var skrivet på det romanska folkspråket, men har med tiden även kommit att beteckna vers- och prosaepos. Roman bretons består uteslutande av fiktivt stoff. Mytologi och händelser har flitigt lånats av den keltiska mytologin. Berättelserna är också i högsta grad individualistiska. Den enskilde hjälten står i handlingens centrum - inte kollektivet.

Man kan delvis tolka de Troyes berättelse som en bildningsroman. De Troyes ofullbordade verk *Perceval* fick en fortsättning i Wolfram von Eschenbachs *Parzival*. I von Eschenbachs romanversion märker man tydligt berättelsens individcentrerade- och utbildande syfte. Berättelsen är skriven i jagform, och får på så vis mer känsla av närvaro. Berättelsen är heller inte alltigenom skriven på vers, stora delar är i vanlig prosaform. Om detta är gjort medvetet eller om berättelsen i själva verket utgörs av enskilda berättelser som sammanfogats till ett större verk låter jag vara osagt. Vad berättelsen kommer att handla om står klart redan i verkets inledande sidor:

”På nytt vill jag för er berätta,
historien om trogen kärlek,
om kvinnans äkta kvinnlighet,
om mannens äkta manlighet,
som aldrig böjde sig för tvång.
Hans mod ej honom någonsin svek:
han var av stål och överallt
han vann sig mången äretitel,
ty han var van att vinna seger.
Han tapper var och mognade
så småningom till äkta vishet,
så presenterar jag min hjälte.”¹⁰

Att hjälten genomgår en andlig utveckling i syfte att bli en bättre människa kommer kanske något i skymundan då hjälten redan i berättelsens början uppfattas som relativt fullkomlig.

⁹ Denna litteraturform nådde även Norden. En imitation av de Troyes riddarroman, ”Yvain, le chevalier au lion”, återfinns i Eufemiavisorna (1300-talet). I berättelsen om ”Herr Ivan” har de Troyes verk i princip bara översatts. Myter och stoff har flitigt lånats från de Troyes. Se vidare Svensk litteratur 1, s. 74 ff.

Ödmjukhet är inte kännetecknande för berättelsen som helhet. Författaren begagnar sig inte heller av blygsamhet i verkets slutord:

”Ty ädla, kloka kvinnor nu / värderar mig på högre sätt, / såframt man unnar mig det goda, / för att jag detta verk fullbordat. / Och om det skett till kvinnans ära, / så må hon säga: Väl berättat!”¹¹

En viss form av riddarideal kan skönjas då berättelsen skrivits till ”kvinnans ära”...

4.0 Chansons de gestes: Ett franskt hjälteepos

Chansons de gestes är en form av franska bragdsånger som troligtvis skapats av spelemän och berättare som uppträtt vid borgar och marknadsplatser. Det populäraste temat i dessa bragdsånger är de kristna riddarnas kamp mot de ”hedniska” muslimerna. Den främsta av dessa bragdsånger är utan tvivel det franska nationaleposet *Rolandssången* (skriven under 1100-talets senare hälft). Skillnaden mellan Chansons de gestes och Romans bretons är i mångt och mycket skillnaden mellan två antiteser: Romans bretons bygger helt på fiktiv handling medan Chansons de gestes bygger på faktiska händelser. Stoffet i Chansons de gestes är alltså inspirerade av verkliga händelser.

I *Rolandssången* har kungen – trots att han inte är eposets huvudperson – en relativt framträdande roll. Berättelsen har tre hjältar som (förutom kungen) står i handlingens centrum: Roland, hans vän Oliver och ärkebiskopen Turpin. Handlingen utspelar sig då ett antal riddare är på väg hem till Frankrike från ett korståg mot muslimerna i Spanien. Förrädare lockar eftertrupperna i bakhåll och ”hedningarna” kastar sig över den lilla kristna truppen. Riddaren Roland och hans män försöker in i det sista att kämpa mot fienden, dock utan resultat. Det hela slutar med att Rolands alla män ligger döda runt honom, medan Roland själv försöker rädda sitt svärd (Durendal) ur hedningarnas grepp.

¹⁰ Von Eschenbach, s. 17.

¹¹ Ibid, s. 568.

I Rolandssången blandas ridderliga, kristna ideal med det nationalistiskt franska. Att det inte råder brist på våld står utom alla tvivel. Ibland kan jag tycka att beskrivningarna av våld och strid är nästan glorifierande försök till våldets rättfärdigande:

”Nej hellre vill med Durendal jag slå,
tills blodet löper längs dess klinga blå.
Ve hedningarna, som mot oss djärvts gå:
de skola alla dö för våra händer.
[...] Alltifrån min klingas fäste till dess spets,
skall rinna blod i hedningarnas krets.”¹²

Beskrivningar och skildringar av denna typ är mycket vanlig i berättelsen. Personligen känner jag en viss avsmak inför skildringarna. Man finner inte mycket av ömhet och kärlek i Rolandssången. Den enda kärlek värd namnet är väl den Roland har till sina krigare och till sitt fosterland. Den enda kvinna som förekommer i berättelsen är Rolands trolovade Aude. Även hennes framträdande har minimerats till en obetydlig roll i skuggan av sin hjälte, Roland. Hennes insats inskränker sig till att dö då hon får beskedet om Rolands död...

Jag tycker personligen också att berättelsen till viss grad är rent rasistiskt chauvinistisk. Muslimerna beskrivs som alltigenom usla människor som står på Satans sida:

”Abismes rider, uslast saracen
bland alla där; ty ej finns ännu en
så full av synd; men dygder har han inga.
Svart är hans hy som beck; hans själ av hån
Är uppfylld emot Gud [...]”¹³

Jag tolkar detta som att ett mörkt yttre (hudfärgen) också innebär att personens inre har avspeglats i detta yttre, d.v.s. personen är ful både till det yttre och inre. Chauvinism av den här typen förekommer sorgligt nog även i modern tid. Kristendomen har alltmer kommit att

¹² Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Episk diktning m.m., s. 60.

¹³ Ibid, s. 76.

bli de vitas religion medan islam "välkomnar" även andra. Detta blir inte minst tydligt i Rolandssången där alla kristna riddare är rent franska. De t.o.m. betecknas som "de franske"... Att religionen också står bakom den chauvinism som förekommer i berättelsen står klart för läsaren då biskopen Turpin beskrivs med följande: " [...] Turpin; ej någon ann har sådant hat till hedningar som han [...]." Trots att berättelsen skrivits i det förgångna och är en del av ett kulturarv så är det är skrämmande att denna berättelse kan kallas för nationalepos. Främst med tanke på den stora andel av Frankrikes befolkning som utgörs av invandrade araber...

Det medeltida feodalväsendet genomsyrar hela berättelsen. Hjälten strider för sin tro och sitt land men ytterst också för sin kung. Att tron skall försvaras med svärd är en självklarhet. Plikten gentemot kung och fosterland är också ett genomgående tema:

"Bör man ej för sin herre lida allt,
fördraga nöd och plåga, varmt och kallt?
Och bör man ej stå kvar där han befallt
och tappert hålla ut till livets ände?
Strid gott med lansen, broder! Jag skall slå
med kejsarens skänk, min Durendal den blå.
Dess arving, om jag dör, kan säga då:
En god vasall den förr vid länden spände."¹⁴

Att Roland benämner sitt svärd vid namn ger svärdet en nästan mänsklig gestalt. Svärdet är Rolands sanna vän och medkämpe. Hellre dör Roland än låter någon annan ta hans svärd. Svärdet blir på så sätt nästan till en symbol för den yttersta kärleken. Svärdet är Rolands barn, och som sådant vårdas det ömt. Ett barn lyder också snällt sin far och sticker ned sina fiender...

Trots berättelsens naiva våldsskildringar kan man mellan raderna läsa om skillnaden mellan ridderlig trohet och förräderi. Roland och hans vän Oliver står som tydliga exempel på ridderligt uppförande och trohet medan Ganelon står som representant för otrohet och

förräderi. Berättelsens våldsskildringar är, enligt min mening, mycket lika de brutala skildringar som möter läsaren i de fornnordiska Eddaberättelserna. Man kan läsa dessa berättelser med pojkaktig förtjusning men vid närmare granskning förefaller Rolandssången stå för ett chauvinistiskt förhållande av våldet. Det som möjligen gör berättelsen läsvärd – trots ovan sagda – är den rimmade diktning som löper som en röd tråd genom verket. Det som håller samman eposet är motsatserna trohet/otrohet - kristen etik/hednisk okunskap. Roland och hans vänner (ytterst också Frankrike som land) står som goda exempel för rättfärdighet och god etik. Att det kollektiva går före det individuella står klart. Eposets nationalistiska underton bidrar till att berättelsens hjältar får sätta fosterland och tro före eventuella individuella behov. Att man skall försvara sin tro med våld låter för mig som en kontradiktion men för dåtidens fransmän var detta säkert en självklarhet.

4.1 Tysk hjältediktning

Den tyska *Nibelungsången*, som skrevs i början av 1200-talet påminner om *Rolandssången*, men kan om möjligt betraktas som än grymmare och blodigare. Att säga att eposet är tyskt är en sanning med modifikation då *Nibelungsången* faktiskt skapades på österrikiskt område, även om detta väl får sägas tillhöra den tyska kultursfären.

I *Nibelungsången* blandas historiska händelser med myter och sägner från hednisk tid. Hjälten (Sigfrid) är troligtvis identisk med den nordiska berättelsen om Sigurd Fafnersbane. De ”hårdkokta” våldsskildringarna och torftiga synen på livet är likheter som framträder i både fornnordiska berättelser och *Nibelungsången*.

Handlingen tar sin början då Sigfrid dödat en fruktad drake som kommit över en skatt. Sigfrid badar i drakens blod i hopp om att göra sig osårbar. Sigfrid missar dock en fläck på ryggen. Efter de inledande framgångarna åtar sig Sigfrid att erövra en kvinnlig krigare (en s.k. valkyria) vid namn Brynhild åt kung Gunther. I utbyte mot ”uppdraget” lovar kungen att Sigfrid skall få äkta kungens syster Krimhild. Sigfrid överglänser Brynhild i diverse hjälteprov och får t o m agera äkta man i Gunthers ställe(!) Sigfrid lyckas alltså med sitt uppdrag och får sin älskade Krimhild. Brynhild avslöjar dock att Sigfrid lurat henne och lyckas övertala kung Gunther och riddare Hagen att mörda Sigfrid. Dådet lyckas och Hagen gräver ner skatten

¹⁴ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Episk diktning m.m., s. 62.

som Sigfrid tagit från draken på hemlig plats. Änkan Krimhild förvandlas ganska snabbt till en hämndgirig kvinna. Efter tolv år som änka gifter hon om sig med kung Etzel (den historiska Attila). Hon bjuder in Gunther och Hagen till bröllopet i syfte att hämnas Sigfrid. Efter våldsamt blodiga scener försöker Krimhild få Hagen att tala om var han gömt skatten. Hagen vägrar dock tala så länge Gunther är vid liv. Krimhild beslutar sig för att mörda Gunther och kommer tillbaka till Hagen med kungens avhuggna huvud. Hagen skrattar hånfullt eftersom han nu är ensam om att veta var skatten ligger. Nya strider bryter ut och Krimhild blir själv slutligen mördad av en överlevande krigare i Hagens följe.

Berättelsen om Sigfrid är väldigt brutal, präglad av våld och blod. Historien har också ett romantiskt drag i den mening att de hjältar berättelsen rymmer nästan är mytiskt beskrivna. Under senare litteraturepoker (främst romantiken) märker man än mer av dessa likheter med faktiska, historiska händelser som vävs samman med myter och skrönor. Berättelsen om Sigfrid rymmer ju också ett visst mått av verklig historia: Kung Etzel är den historiska Attila. Detta hjälper läsaren att känna närvaro då hjälten utför sina bragder. Frånsett de blodigheter – som för övrigt genomsyrar hela berättelsen – är Nibelungsången en tidlös saga. Alla viktiga stoff som bygger en saga återfinns också i historien om Sigfrid: mytologiska djur, modiga hjältar, svekfulla fiender, fagra jungfrur och en handling som ständigt är i rörelse.

5.0 Kärlekens ritualer

Kring riddarborgarna i sydfrankrikes Provence rådde i det närmaste en njutningskult. Tiden fördelades mellan sysslolöshet och praktfulla gästabud med sång, dans och uppläsning av dikter och berättelser. Vid dessa hov intog kvinnan en ledande ställning.¹⁵ Kring dessa slottsdamer uppstod egenartade kärleksritualer. Riddarna kunde gärna uppvakta en gift hovdam men det hela skulle ske under strikt etikett och stort hemlighetsmakeri. Enligt gällande normer och riter skulle den förälskade mannen utsätta sig för vilka faror som helst; allt för att tillfredsställa damens nycker. Han fick gärna också skriva kärleksdikter till damens ära. Kvinnan å sin sida fick varken nonchalera eller uppmuntra mannen för mycket. En lättfångad kvinna var inte värd att dyrka, en kvinna som var helt ointresserad var ingen riktig kvinna. Denna rituella syn på kärleken gav upphov till en ny syn på kärleken i stort. Den

romantiska och svärmiska kärleken kom att få en nästan religiös status, även om jag personligen tror att riterna mest var ett "spel för gallerierna"...

Att förstå dragningskraften bakom den nya typen av uppvaktande är inte så svårt. Äktenskapen under medeltiden var en föga romantisk affär mellan två familjer. Att söka njutningar vid sidan av äktenskapet lockade säkert många...

5.1 Trubadurlyrik

Den trubadurlyrik som uppstod i södra Frankrike under 1100-talet hör hemma i ett geografiskt område kallat *langue d'oc*. Trubadurlyriken är vad man skulle kunna kalla för hövisk: Diktaren sjunger om sin kärlek till en högättad kvinna. Kvinnans ställning ifrågasätts aldrig och troheten är ett genomgående tema. Här finns alltså kopplingarna till de höviskt-romantiska kärleksritualerna vid hoven. Oftast innebar mannens kärleksförklaringar att han tvingas genomlida svåra mentala kval. Förälskelsen står nästan som symbol för ett "kärlekens krig" som mannen måste vinna för att få sin stora kärlek.

All trubadurlyrik handlar dock inte om kärleken till en kvinna. I Peire Vidals *Amour de la Provence* tolkar jag diktens kärleksförklaring som en hyllning till just Provence:

"Jag andas och känner att vinden
som blåser bär luft från Provence.
O, allt som hör dit är så ljuvligt
Och när man berömmar mitt land
lyssnar jag full av förtjusning,
vill höra det hundra gånger
i vackra ord och i sånger

Säg finns det väl fagrare nejder
än landet från Rhône till Valence?
Inramad av sjön och Durance

¹⁵ Jmf t ex det franska ordet "dame" som ursprungligen kommer från latinets "domini" (härskarinna).

Strålar den trakten och ler.”¹⁶

Trots det klart lokalpatriotiska temat är dikten vacker, och inte alls hätsk och intolerant.

Vidal låter Provence gestaltas som en kvinna i dikten:

”Jag hälsar med glädje var dag
som låter mig minnas henne,
i henne bor livets behag
och allt det beröm hon får,
allt vackert man säger om henne
tar sanningen i försvar.”¹⁷

Dikten är enligt min mening en ljus och vacker kärleksförklaring till diktarens hemtrakter. Dikten skulle lika gärna kunna vara tillägnad en kvinna. Vidals dikt är skriven i jagform. Att skriva i just den formen var mycket vanligt förekommande i trubadurlyriken. Det går knappt att skriva en varm, kärlekstörstande dikt utan att sätta sig själv och sin älskade som subjekt. Dikten är i allra högsta grad personlig. Lokalpatriotismen har i Vidal fått en vacker och sommardoftande framställning...

5.2 Kärlek och krig

Trubadurlyriken innehåller inte enbart vackra kärleksförklaringar och lovord till den åtrådda kvinnan: krigets ”förojelser” finns också närvarande i diktningen. Genom att exempelvis läsa

Bernard de Ventadours vackra hyllning till kvinnan får läsaren en traditionell syn på kärleken:

”Ack, ädla och sköna kvinna,
mitt hjärta glöder!
Ni låter mig ensam brinna
Här långt i söder.

¹⁶ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Lyrik, dramatik m.m., s. 11.

¹⁷ Ibid, s. 12.

Ack, låt inte åren svinna,
som allt föröder!
Gudomliga, ljuva kvinna,
som sången föder
men munnens söta krus,
med blickens himlaljus –
befall mig fort till ert hus,
mitt hjärta blöder!”¹⁸

De Ventadour sätter tydligt kvinnan på piedestal. Kvinnan är så vacker och skön att man som läsare nästan känner den kärleksranke författarens smärta genom orden.

Bertrand de Born – som i likhet med de Ventadour vekade under slutet av 1100-talet – använder sig inte alls av smäktande kärleksförklaringar till kvinnan då han diktar. De Borns lyrik är krigisk och brutal, här finns ingen plats för kärleken till en kvinna. Kriget har här ersatt kvinnans roll. Längtan till slagfältet blir symbolisk med längtan efter kärlek. I de Borns *Sång om krigets fröjder* blir detta tydligt:

”Ej något fägnar så mitt sinn,
ej spis och dryck, ej vila len,
som när från två håll hörs: ’Hugg in!’
och lösa hästar vilt i sken
ur skogens dunkel sträcka
och hjälprop hörs och stort alarm
och flykten blandar hög och arm
och slagna marken täcka,
där mången, frejdig nyss varm,
sträcks ut med skaft i blodad barm.
Sen upp, I herrar käcka,
och hållen vakt med väpnad arm;
ty snart hörs åter krigets larm.”¹⁹

Diktaren är verkligen uppfylld av kriget och striden och kan knappt vänta tills han åter får höra "krigets larm". Dikten påminner mycket om de romantiska dikter vi i Sverige bl.a. återfinner hos Tegnér. Samma stridslystna och käckanrop återfinns i texterna hos båda författarna. Inte ett ord nämns om brutal död: kriget är en lek, en njutning som är värd vilket pris som helst. En personlig reflektion: Dikten påminner mig om en ung pojke som med stor förtjusning och naivitet leker med tennsoldater...

I de Ventadours och de Borns texter möter man två olika kärleksförklaringar: Kärleken till kvinnan och kärleken till kriget. Trots distinkta olikheter så är alltså temat kärleken. Man kan naturligtvis ha invändningar och tycka att de Born knappast kan tala om kriget såsom varandes en "förälskelse". Dessa båda diktare visar dock på spännvidden i den medeltida trubadurlyriken...

5.3 Minnessång

Trubadurlyriken spred sig snabbt över hela Europa. I de tyskspråkiga områdena skapades en egen variant av trubadurlyrik, *Minnesang*. De tyska minnessångerna påminner en hel del om de enklare folkvisorna. Kärleken är huvudtemat och lyriken är oftast färgad av en ljus, glad ton. I Walther von der Vogelweides *Under linden* kommer denna ljusa och glada ton verkligen fram:

"Inunder linden

Bortpå heden

Redde vi oss en bädd för två.

Där leker vinden

mellan träden

med brutna blommor och trampat strå.

Men från skogen, ur en dal,

- tandaradei –

fagert sjöng en näktergal."²⁰

¹⁸ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Lyrik, dramatik m.m., s. 10-11.

¹⁹ Ibid, s. 13-14.

²⁰ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Lyrik, dramatik m.m., s. 19.

Under läsning av dikten "smittas" läsaren av den enorma lycka kärleken givit skalden. Dikten kan delvis betraktas som naturlyrisk även om det grundläggande temat handlar om två människors kärlek till varandra. Naturen är inte besjälad på samma sätt som romantikernas naturskildringar ofta var. Naturen blir istället ett redskap för författaren att iscensätta den nästan sagolika miljön på. Det är inte heller så mycket passionen till en specifik kvinna som utgör temat, utan snarare den allmänna känslan av lyckan att få älska... Dikten är alltigenom vacker och ljus, inte ett orosmoln så långt man kan se. Personligen tycker jag att dikten ger en fin beskrivning av hur det är att vara förälskad. Uttryck som "att sväva på moln" kommer till minnes genom läsning av dikten.

6.0 Stadskulturen

Under 1300-talet drabbades Europa av pesten. I pestens spår följde hungersnöd och en snabbt sjunkande befolkning. De feodala inkomster som länsherrarna haft krympte alltmer i takt med att bönderna insjuknade och avled. Makten gled allt snabbare över i händerna på städernas borgerskap. Kulturens centrum kom också att flyttas dit de rika köpmännen och furstarna hade sina salonger. Också den litterära utvecklingen kom att förändras till följd av detta. De rika köpmännen avlönade nu diktare som hade i uppgift att genom diktningen hylla sina "mecenater". Snabbast skedde denna förändring i norra Italien. Luxuösa palats växte upp i allt snabbare takt i de större städerna. Det fanns också – till skillnad från de av arbetsgivaren beställda dikterna – en allt större krets av diktare som skrev dikt utifrån estetiska grunder. Man skulle kunna säga att yrkesförfattaren föddes.

Två av dessa författare har kommit att gå till eftervärlden som verkliga pionjärer: Dante Alighieri och Giovanni Boccaccio. Dessa båda författare utmärkte sig främst genom att lägga grunden till ett italienskt skriftspråk. Att hävda att dessa båda litterära giganter lagt grunden till den italienska litteraturen är inte att ta till i överkant.

6.1 Dante och *il dolce stil nuovo*

Jag tycker personligen att det som främst gjort Dantes verk till klassiker är de tidlösa teman som hans diktning till stor del består av. Frågor som är djupt mänskliga kommer fram i Dantes författarskap: Vad innebär det att vara människa? Vad är meningen med livet? etc.

Frågor som dessa har alltid intresserat mänskligheten och därför gjort litteraturen ständigt aktuell.

Då Dante tillhörde förlorarna i en politisk maktkamp i Florens blev han förvisad och fick aldrig återse sin hemstad. Dantes enda vapen blev hans ständigt återkommande påhopp i hans diktning. Dante var dock i första hand en kärleksdiktare. Också i den stilbildande *Divina Commedia* återkommer kärleken som tema. Det är inte främst fysisk kärlek Dante försöker skildra genom sin diktning, utan dyrkan av kvinnan på avstånd.

Den nya lyrikiska form som kallades *il dolce stil nuovo* ("den nya ljuva stilen") var mycket känsloladdad men också lärd och allegorisk. Dantes diktning riktar alltså uppmärksamheten både mot känsla och mot förnuft. Kvinnan blir till en symbol för det gudomliga och skildras också i det närmaste som en obefläckad madonna.

I Dantes första verk - *Vita Nuova* – berättar Dante om mötet med en ung kvinna vid namn Beatrice. Denna kvinna gjorde ett oerhört stort intryck på Dante. Trots att han gift sig med en annan kvinna så lever minnet av Beatrice kvar hos honom. När Beatrice dör ung lever hon intensivare än någonsin i Dantes fantasi. Diktningen blir ett sätt för Dante att hantera (och minnas) de känslor som ligger djupt rotade i honom.

Vita Nuova, som skrevs omkring 1290 är en oerhört vacker kärleksdikt. Man märker tydligt att kärleken i Dantes tappning inte är fysisk utan mer andlig till sin karaktär. Dante använder sig av Homeros ord då han beskriver sin älskade Beatrice: "Hon tycktes icke vara en dödlig människas dotter, utan en guds."²¹ Beatrice framställs som en madonna, ett guds barn som värmer hjärtat men aldrig kan nås rent fysiskt. Kopplingen mellan kärleken till en kvinna och kärleken till det gudomliga är också ett återkommande tema i dikten. Att inte våga visa sina känslor är vanligt förekommande i diktningen hos Dante:

"Och därför gör jag så, som andra göra
som blygas för att yppa sitt elände_
jag visar glättig uppsyn,

men i min själ bedrövas jag till döds.”²²

Trots att han känner denna enorma smärta i sin själ så vågar/kan han inte visa sin kärlek öppet utan tvingas inta en roll som mer än något annat talar emot hjärtat. En annan vers i diktverket, som för mig personligen är bland det vackraste jag läst är följande: ” [...] ’slumrade jag in som ett barn, med tårarna rinnande efter agan”.

Är inte denna vers ett rop på hjälp efter kravlös kärlek? Jag ser framför mig ett litet barn som inget hellre vill än att bli älskad men tvingas under strida tårar till äga av den han mest av allt älskar...

Vita Nuova är en ypperlig beskrivning av kärleken. Redan i verkets titel – ”Det nya livet” – kan kopplingar till texten göras. Efter mötet med den ljuva Beatrice förändras livet för alltid. Trots att Dantes kärlek till Beatrice inte är så fysiskt påtaglig så bygger tanken och fantasin upp förälskelsen. Att kärleken är på ett (i brist på bättre ord) andligt plan gör också objektet för kärleken ouppnåelig. Dante älskar Beatrice på avstånd och målar bilden av en gudomlig varelse som antagit fysisk form. Kopplingen till den höviska kärlekdiktningen (där kvinnan också satts på piedestal) är tydlig. Att visa smärtan och lidandet som kärleken till kvinnan orsakar blir till något av ett ideal. Just därför att kärleken är ouppnåelig blir smärtan av förälskelsen mer påtaglig. Kärleken till Beatrice blir nästan lika komplicerad som kärleken till Gud. Balansen mellan andlig och fysisk kärlek är ett tema som Dante inte är ensam om att använda sig av: Francesco Petrarca använder sig också av dessa paradoxer.

6.2 Novellen

Giovanni Boccaccio²³ har gått till eftervärlden som skaparen av ”de små berättelserna”, novellerna. Boccaccios *Decamerone* (”De tio dagarna”) är just ett exempel på hur man med hjälp av korta berättelser fogar samman de enskilda historierna till en sammanvävd helhet.

²¹ Litteraturens klassiker - Medeltidens litteratur: Episk diktning m.m., s. 176.

²² Ibid, s. 180.

²³ Om Boccaccio verkade som författare under medeltiden eller renässansen är svårt att bedöma. Vissa litterära handböcker placerar honom under renässansen, andra under medeltiden. Historisk renässans är inte heller detsamma som den litterära period renässansen utgjorde. Att han levde under en brytningstid står dock utom alla tvivel. Gränsen mellan medeltid och renässans är under denna tid grumlig.

I berättelsens inledning skildras pestens Florens. Handlingen fortsätter med att läsaren får följa tio unga kvinnor och män som flyr Florens för tio dagar på landsbygden. Talet tio har en symboliskt framskjutande roll i *Decamerone*. Som titeln antyder utspelas handlingen under tio dagar. De tio personerna i sällskapet bestämmer sig för att varje dag berätta en historia om kärlek för att fördriva tiden. Varje dag gäller ett nytt tema som de varierar sina berättelser kring. Sammantaget blir det 100 korta berättelser (noveller).

De enskilda berättelserna är i sig inte så märkvärdiga. De påminner mycket om de muntliga historier som var vanligt förekommande under medeltiden. Några av berättelserna är av sedelärande natur, inte helt olika de passionsspel kyrkan lät uppföra. Att knyta de enskilda berättelserna kring en *ramberättelse* var inte heller Boccaccios idé; ramberättelser hade tidigare skrivits. Vad jag personligen tycker är intressant med verket är mångfalden i de olika berättelserna. Eftersom historierna skiftar i karaktär och stil (om än med kärleken som huvudsakligt tema) får författaren verkligen använda sin talang till fullo. Då ramberättelsen omfattar 100 enskilda historier blir inte verket så kompakt som en vanlig novell gärna tenderar att bli. Trots mångfalden hålls berättelsen samman.

7.0 Isländsk saga och diktning

Island bebyggdes så sent som på 800-talet. Främst norska bondehövdingar seglade till ön med släkt och tillhörigheter. De tvingades mer eller mindre till Island, då den norska kungen tagit ifrån dem deras lokala makt. Just önskan av oberoende och stoltheten i traditioner, släkt och historia var framträdande på Island under denna tid. Redan i tidig ålder fick barnen lära sig namnen på förfäder och höra berättelser om deras öden och äventyr. Skaldekonsten kan sägas ha utgjort ett sätt för de enskilda släkterna att vårda släkttraditionen. Nu var det inte enbart släktskrönor som framfördes utan också rena hjältesagor, berättelser om gudar och myter om världens uppkomst och undergång. När kristendomen infördes på 1100-talet var det ofta de ledande hövdingarnas barn som blev präster. Traditionen av historieberättande levde alltså kvar även efter kristendomens införande. Att säga att kristendomen blev den allenaordande religionen på Island är fel. Den hedniska traditionen levde kvar jämte den nya, kristna tron. Hedendomen har också i allra högsta grad satt sin prägel på den isländska litteraturen. Även i vår samtid finner man i isländsk litteratur en säregnet stark känsla för landets kulturella särart.

7.1 Eddadikter

En del av de s.k. *Eddadikterna* tillkom redan under 800-talet. De äldsta dikterna är de anonyma verk som återfunnits i en handskrift från 1200-talet som senare getts ut under namnet *Den poetiska Eddan*. Den som funnit verket antog lite förhastat att han funnit en okänd del av Snorre Sturlassons lärobok i diktkonst (Edda), därav namnet på verket. För att skilja de båda verken åt kallade man alltså det anonyma diktverket för *Den poetiska Eddan* och Snorres lärobok för *Snorres Edda*.

Eddadikterna kan delas upp i två huvudsakliga grupper: Gudadikter och hjältedikter. En känd gudadikt är *Havamal* ("Den höges tal"). *Havamal* är en löst sammanfogad diktsamling som i ordspråksliknande förklaringar ger människan vägledning i livet. Oden får själv komma till tals i dikten:

"Bättre börda
man bär ej på vägen
än mycket mannavett.
På främmande ort
går det framför guld.
Slikt är den torftiges tillflykt.

Bättre börda
man bär ej på vägen
än mycket mannavett.
Sämre vägkost
man ej släpar över fältet
än övermått utav öl."²⁴

Goda råd av det här slaget är vanligt förekommande i hela dikten. Hela dikten kan i det närmaste betraktas som en samling råd till den vilsna människan. Stort och smått blandas, levnadsvisdom fogas samman med tips om hur man för sig socialt. I dikten återfinns också runmagi och gamla hedniska riter.

Ett genomgående stildrag i *Havamal* är bruket av *alliteration*. Alliteration – eller bokstavsrim – utgörs av en sammansättning av ord eller stavelser som börjar med samma ljud:

”Fä dör,
fränder dö,
även själv skiljes du hädan,
men ett vet jag,
som aldrig dör,
domen över död man.”²⁵

Alliterationen bidrar främst till att göra läsningen av dikten rytmisk. Personligen tycker jag också att den ”hårdkokta” stil som kännetecknar fornnordisk litteratur verkligen kommer till sin rätt när taktfasta upprepningar betonas. Versmåttet i *Havamal* är *ljodahattr*. Stroferna har bar sex rader. Det är versraderna tre och fyra i *fornyrdislag* som satts ihop till en enda långrad.

Liknelser förekommer flitigt i dikten:

”Hjordar veta,
när vända hem de skola,
och gånga då från gräset,
men ovis man
aldrig känner
sin egen mages mått.”²⁶

Att man inte skall skämmas över sin rang och sin klass står också klart för läsaren:

²⁴ Den poetiska Eddan, s. 17, strof 10-11.

²⁵ Ibid, s. 24, strof 77.

²⁶ Den poetiska Eddan, s. 18, strof 21.

”Tvagen och mätt
ride mannen till tinget,
fast klent han är klädd!
Över skor och knäbyxor
ej skamsen någon vare,
ej heller över hästen,
fast han har en dålig!”²⁷

Man förvånas nästan över det till synes jämlika samhälle Island utgjorde... Kanske är våra nutida krav på jämlikhet ett arv från svunna tider? Norden har på det hela taget en stark tradition av strävan efter jämlikhet, åtminstone på det officiella planet.

En intressant omskrivning är påtaglig i isländsk diktning, *kenningen*. En kenning kan vara enkel som i den modernare ”öknens skepp”, som en symbol för kamelen. I fornisländsk litteratur förekommer dock mer avancerade kenningar som kräver ett visst mått av förkunskap av läsaren. Exempel på detta är ”Fafners bädd”, som är en omskrivning för guld; draken Fafner låg på en ”bädd” av guld.

Havamal är fullt av myter och magi. Det hedniska framträder i all sin prakt (?) i diktverket. Texten är ”rakt på sak” och ger ett ansikte åt det karga nordiska landskapet. Man märker inte mycket av sociala skillnader. Samhället verkar vara väldigt homogent sammansvetsat. De enda konflikter som uppstår är de strider mellan skilda ätter som förekommer ganska ofta. Den som utesluts ur gemenskapen hade det med all säkerhet inte lätt. Släkt och vänner behandlas väl, fiender behandlas blodigt och brutalt. Det gammaltestamentliga mottot ”öga för öga, tand för tand” tolkas här bokstavligt.

De fornnordiska gudarna skildras som människor. De har visserligen makt över människans öde – och måste respekteras – men i övrigt är de bara människor i övernaturlig storlek och styrka. Ett visst kristet inflytande kan också spåras i *Havamal* då Oden hävdar att det

”Bättre är intet bedja
än att blota för mycket;
gåva önskas, att gen-
gåva gives.”²⁸

Man kan tolka strofen som att måttfullhet är en dygd. Det gamla talesättet ”tjänster kräver gentjänster” kommer till minnes under läsningen.

7.2 Skaldedikter

Till skillnad från Eddadikterna var skaldedikternas författare kända. De var vad man skulle kunna kalla för yrkesdiktare. Dessa yrkesdiktare hörde till hovet och hade ett högt anseende. Skalden följde ofta med krigare ut på slagfältet i syfte att föra med sig information (vad man med en modern term skulle kunna kalla för ”research”). Detta är säkert en av anledningarna till att dikternas skildringar av krig blivit så ”hårda” som de ter sig för läsaren. Dikterna är dock inte realistiska i den meningen att de enbart skildrar krigets meningslösa tillvaro. Skildringen av kriget tenderar till att sakna empati, i stället glorifieras hjälten.

Jag drar genast en parallell med den franske naturalisten Émile Zola, som hävdade att ” [...] observationen ’visar’ och experimentet ’undervisar’ ”²⁹ De forna skaldedikterna var i allra högsta grad ”observerande” men experimentet (dikten) var inte pedagogisk i den meningen att skalden försökte förbättra de rådande förhållandena genom att kritiskt granska desamma.

7.3 Egilssagan

En av de äldsta (och längsta) skaldesagorna är *Egilssagan*. Rent syntaktiskt märker man tydligt att sagan/dikten är skriven med långa strofer och kväden. Det som skiljer *Egilssagan* från majoriteten av skaldedikter är att författaren är helt okänd. Litteraturforskare har

²⁷ Ibid, s. 23, strof 61.

²⁸ Den poetiska Eddan, s. 38, strof 145.

²⁹ Zola, s. 9.

fastställt tillkomsten till tidigt 1200-tal.³⁰ Sagan kan eventuellt vara skriven av Snorre Sturlasson även om detta är långt ifrån klarlagt.³¹

Sagens handling kretsar i huvudsak kring den kända skaldediktaren Egil Skallagrimsson. Egil förföljs av en ond häxa (drottning Gunnhild), som dock aldrig lyckas tillfoga Egil någon större skada. Hela berättelsen är en mycket utförlig levnadsbeskrivning av Egil Skallagrimsson. Släktfejder, intriger, blodshämnd och kärleksbekymmer utgöra alla viktiga delar i sagan. Författaren har valt att inte enbart beskriva Egils levnad utan hela släktens historia. Läsaren får alltså ta del av generationers öden och äventyr.

Egil skildras som en man med sunt förnuft. Det är till en början en lugn och sansad Egil läsaren möter. I stället för att ta till övervåld och hetsa upp sig väljer Egil att i sansad ton diskutera kritiska saker:

”- Av detta bud att döma är det inte svårt att förstå att kungen vill ha dig ur landet, sade Egil, för detta kallar jag en ren dödsfärd, också för en högställd man som dig. Mitt råd är att du kallar kungens sändemän till samtal, så skall jag vara med och höra på. Sedan får vi se vad som sker.”³²

Som i de flesta fornnordiska berättelser spelar alkoholen en betydande (om än tragiskt barbarisk) roll:

” [...] sedan kolkade Egil upp en mäktig spy och sprutade den i ansiktet på Årmod, i ögonen, näsan och munnen, så att det rann ner över hans bringa. Årmod miste rent andan, och när han åter fick luft, gav han spyan ifrån sig igen.”³³

Man blir som läsare äcklad av beskrivningen. Man skulle också kunna säga att författaren verkligen lyckats med att levandegöra scenen eftersom den verkligen känns påtagligt realistisk. Antagandet att ju mer sprit man kan dricka ju mer mod och mandom har man, går

³⁰ Ohlmarks, s. 129.

³¹ Sigurdur Nordal lade 1932 fram ”bevis” för att Snorre Sturlasson var författare till Egilssagan. Det råder dock fortfarande stor oenighet kring frågan om sagans författare... Se vidare: Ohlmarks, s. 129.

³² Ohlmarks, s. 130.

³³ Ohlmarks, s. 134.

som en röd tråd genom berättelsen: "Egil drack först tappert och utan svek en lång stund, och när hans följesmän började bli oförmögna till mer drack han för dem också allt de inte rådde med."³⁴

Trots kvinnans underordnade roll i sagan framträder kvinnan som den förnuftigaste i det berusade sällskapet:

"Sedan sprang flickan ut och fram till bordet där Egil satt. Hon kvad en visa (om att hennes mor sänt henne att säga Egil att han skulle ta sig till vara och inte sätta i sig för mycket av detta så att hans mage kom i olag, för det kom snart bättre välfägnad)."³⁵

Den realistiska berättarteknik som kännetecknar de isländska sagorna återfinns också i Egilssagan. Språket är relativt korthugget. Språkets första funktion är att framhäva verkligheten, oavsett hur osympatisk den kan te sig. Personerna skildras nästan uteslutande genom sina yttre attribut. Människans inre egenskaper beskrivs aldrig annat än indirekt. Personerna får s.a.s. karaktärisera sig själva genom handlingar och sätt att tala. Den mytiska ödestron är den kraft som styr människors handlande. Mystik och religion får alltså en naturlig plats i sagan (inte minst den ondskefulla drottningen Gunnhild har en framträdande roll).

Det symboliska tretalet förekommer också i Egilssagan: "Då sände Håkon en tredje svit män [...]" som av en slump " [...] rustade sig Egil till färd samman med tre följesmän [...]"³⁶. Det viktiga tretalet är nog lika vanligt förekommande i fornnordisk mytologi som i kristen.

7.4 Släktsagor

Njals saga är inte bara den mest kända isländska släktsagan utan också den längsta. Sagan tros ha tillkommit under 1200-talets slut. Släktsagor kretsar i regel kring en- eller två personer, vars öden läsaren får ta del av. De historiska sagorna (till exempel Sturlassons *Heimskringla*) spänner över ett bredare fält också tidsmässigt.

³⁴ Ibid, s. 133.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ohlmarks, s. 130. Understrykningar gjorda av förf.

Det karaktäristiska för släktsagor är de jordnära, blodiga och realistiska beskrivningarna av händelseförloppet; något som ju är typiskt för i princip all fornisländsk litteratur. Hjältens äventyr är inte fullt så fantastiskt vidlyftiga som de till exempel är i myten om Sigurd Fafnersbane. Huvudpersonen får en mindre framträdande roll i släktsagan. Det individuella får en sekundär plats i förhållande till det kollektiva (familjen, släkten). Det som mer än något annat utmärker släktsagan är de stamtavlor som utgör en stående inledning till berättelsernas huvudpersoner. Att författarna oftast grundligt redogör för de olika släktskapsförhållandena har säkert att göra med att släktsagan ursprungligen var avsedd som en släktkrönika. Det var viktigt att hålla reda på förbindelserna till äldre släktled. Släktsagans "stamtavlor" påminner mycket om de man kan finna i Bibeln:³⁷

"Gunnar hette en man, frände till Unn. Rannvig hette hans mor. Hon var dotter till Sigfus, son till Sigvat röde, som blev dräpt vid Sandholafärja. Gunnars far hette Hamund och var son till Gunnar Baugsson, som Gunnarsholt är uppkallat efter. Hamunds mor hette Hvranhild och var dotter till Storolv, son till Häing. Storolv var bror till Hrafn lagsagoman. Storolvs son var Orm starke."³⁸

Njals saga är vad man skulle kunna kalla en fornnordisk släktroman. I centrum av berättelsen står Gunnar från Hlidarende, som p.g.a. sin hustru Hallgerd kommer i olag med andra män. Berättelsen kretsar mycket kring de tvister, tvekamper, mord och blodshämnder som var ett vanligt (om än tragiskt) förekommande inslag i fornnordisk historia. Eftersom Island inte hade någon centralmakt var det svårt att lösa exempelvis egendomstvister. Den enda instans man hade var alltinget, där man en gång om året kunde lösa eventuella tvister. Om tvisten inte löstes vid alltinget fick de inblandade parterna själva lösa den uppkomna konflikten. Detta ledde till att man (med släktens hjälp) försökte få "rätten" på sin sida genom att med vapen i hand döda den släkt man kommit på kant med. Rätten låg alltså i handen på den som bäst kunde hantera sitt vapen – och den som hade flest antal släktingar vid sin sida. Om man lyckades dräpa sin fiende upphörde dock inte striden med detta: Släkten till den avlidne krävde då blodshämnd.

³⁷ Jmf ex vis med 1 MOS 10-11.

³⁸ *Njals Saga*, s. 37.

Berättarstilen i Njals saga är enkelt klar och "rakt på sak". Man kan med fog säga att orden inte använts för att skapa en språkligt vacker berättelse utan snarare för att peka på väsentligheterna i sagan. Människan skildras som kärv och behärskad. Ofta använder sig huvudpersonerna av litoteser för att beskriva situationen: "Är Gunnar hemma? Den sårade svarar: " Det får ni se efter själva, men hans spjutytta var hemma, det fick jag veta."³⁹ Efter detta uttalande faller personen död ned till marken... Denna typ av "galghumor" är vanligt förekommande i Njals saga och förstärker bilden av en samlad och behärskad individ. Man är nästan benägen att kalla denna typ av humor för tragikomisk.

Det laglösa nybyggartillstånd som skildras i de isländska sagorna har stora likheter med den amerikanska nybyggerandan som rådde under 1800-talet; också där skipades rättvisa med vapen i hand. Också de hårda, kärva personligheterna återfinns i "vilda västerns" tidevarv. Den starkes rätt går före den enskildes behov, en slags "darwinism" i ett samhälle där släktens överlevnad betydde allt. Att utifrån sitt sällskap skapa en personlig identitet blir ett sätt för individen att inte verka alltför egocentrisk. Att skapa sig en social identitet genom den omgivning man befann sig i var för många ett sätt ge livet förankring. Gunnar från Hlidarendes ord får symbolisera detta: "Att pråla med mig själv har aldrig varit efter mitt sinne [...] men jag vill gärna komma samman med ansedda män."⁴⁰

7.5 De isländska sagornas inflytande

De isländska sagorna har haft ett mycket stort inflytande på senare tiders litteratur. Inflytandet sträcker sig även utanför Nordens gränser. Den ordknappa och "kompakta" berättarstilen återfinns till exempel hos Ernest Hemingway, som ju blivit något av en modern föregångare till den "hårdkokta" berättarstilen. I likhet med de isländska sagorna håller sig Hemingway till det yttre händelseförloppet; personer får sin karaktär genom handlingar och sätt att tala. Denna stil har också övertagits av senare tiders masskultur i form av "hårdkokta" deckarromaner och gangster- och västern spelfilmer. Den fornnordiska mytologin har också fått ett visst uppsving i modern tid, inte minst genom den populära

³⁹ Ibid., s. 181.

fantasygenren. Författare som J.R.R. Tolkien har hämtat inspiration och motiv ur den fornnordiska mytologin.⁴¹

8.0 Svensk medeltid

Den äldsta litterära traditionen i Sverige är runinskrifterna. Runinskrifter består oftast av korta dödsrunor över stupade hjältar med beskrivning av bragder och plundringståg. Kristendomen kom senare till Sverige än till övriga Norden. Inom (dåvarande) Sveriges gränser lyckades man först under 1300-talet skapa ett enat rike. Det fanns väldigt få skrivna texter under 1300-talets Sverige. Det rör sig främst om landskapslagar och katolska legender, som hade översatts av invandrade munkar. I princip allt annat var skrivet på latin. Den muntliga traditionen var dock ganska rik. Den nordiska balladen är ett bra exempel på detta.

8.1 Landskapslagarna

De olika landskapen i Sverige under medeltiden skötte sig i stort sett själva och hade egna lagar. Dessa lagar var inte nedtecknade utan fördes muntligt vidare från generation till generation. Den muntliga traditionen ställde också vissa krav på prosan: Den skulle vara rytmisk för att underlätta trädning. Allitteration var vanligt förekommande. Uttryck som "land skall med lag byggas" kan också sägas vara typiska för medeltida lagtexter. Abstrakta lagregler (som i nutida juridik) finns inte i landskapslagarna. Istället presenteras konkreta fall med enkla, handfasta instruktioner för straffsättningen. Man skulle kunna säga att de gamla landskapslagarna (med en modern term) innehöll en samling prejudikat som användes vid bestraffning. Till saken hör också att lagmännen var de enda språkligt skolade. Detta bidrog säkert till att lagspråket var "folkligt" eftersom lagen skulle hävda sin självständighet gentemot både kyrkan och kungamakten.⁴²

När kristendomen infördes i Sverige blev kyrkan en maktfaktor att räkna med. Jämsides med landskapslagarna fanns under medeltiden den s.k. kyrkorätten. Eftersom kyrkorätten var skriftligt utformad fann man snart också att bonderätten borde tecknas ned i skrift.

⁴⁰ Ibid., s. 53. Förhållandet kan även sägas ge uttryck för den s.k. Jantelagen. Balansgången mellan att inte se sig själv som något speciellt, men ändå tillhöra samhällets vinnarskikt kan vara svår att uppnå. Detta kan dock sägas utgöra en del av den nordiska karaktären (om nu en sådan finnes).

⁴¹ Carpenter, s. 107 ff.

⁴² Delblanc/Lönnroth, s. 53 f.

Bonderätten blev därmed själva grundstenen till våra landskapslagar. Bland landskapslagarna anses Upplandslagen var viktigast eftersom den ledde fram till en gemensam lag för hela riket: Magnus Erikssons landslag, 1347.

8.2 Äldre Västgötalagen

Den äldre Västgötalagen är den äldsta av Sveriges landskapslagar. Den antas vara nedtecknad under 1220-talet av en lagman vid namn Eskil (Birger Jarls bror).⁴³ Alla landskapslagar ger läsaren en inblick i medeltidens Sverige. Människans uppfattningar, problem och värderingar blir högst påtagligt levandegjorda i lagarna. I vissa fall ler man igenkännande åt de rättsliga råden, i andra är det med ett mått av avsky man inser att det medeltida rättsväsendet hade mycket i övrigt att önska.

Det som först möter läsaren av den Äldre Västgötalagen är lagens kristna beskaffning:

”Kristus är först i vår lag.

Därnäst är vår kristna tro och alla

kristna,

konung, bönder och alla bofasta män,

biskop och alla boklärda män.”⁴⁴

Kyrkobalken lärde dåtidens människor att tron på Jesus var själva grunden till ett hederligt liv. Äldre Västgötalagen ger också tydliga exempel på detaljrikedom:

”Skjuter någon in genom rökfång och

dräper en man, dräper i bad eller bad-

stuga, dräper då han gör sitt tarv,

stinger ut båda ögonen på en man, skär

tungan ur huvudet på en man, hugger

båda fötterna av en man, dräper någon

en kvinna, det är allt nidingsverk.”⁴⁵

⁴³ Hägg, s. 36 f.

⁴⁴ Svensk litteratur 1, s. 23. Notera den frekventa användningen av genusformen ”man”.

⁴⁵ Ibid., s. 26.

Man har tecknat varje tänkbart brott (och situation) för att kunna döma just efter ett specifikt brott. Lagtexten ger nästan ett "realistiskt" intryck då den med hjälp av ständiga upprepningar ger prejudicerande händelser i samma typ av rättsfall (dråp). Ingen skillnad görs mellan grovt dråp och övriga fall av dråp. Ett dråp är ett "nidingsverk" oavsett hur det begåtts. Alliterationen gör att man fäster större vikt vid det aktuella brottet. Upprepningarna var säkert också till stor hjälp för de lagmän som tvingades memorera stora delar av lagtexten (lagen hade ju ursprungligen muntlig tradition).

Att Sverige långt ifrån var ett enat rike märker man inte minst i de texter som berör mansdråp:

Dräper någon svensk man eller små-
ländsk, en man från konungariket, men
ej västgötsk, böte därför åtta örtugar
och tretton marker men ingen ättebot.
Nio marker äger konungen av man-
dråp och likaså alla män."⁴⁶

Med "småländsk" menas de övriga delarna i riket (utom Svea landskapen). Medeltidens "svensk" var alltså i första hand knuten till sitt landskap och hade säkert inget större behov (eller önskan) till samvaro med övriga landet. Att klasskillnader förekom står också klart:

"Dräper någon utländsk präst, böte
lika mycket för honom som för inländsk man.
Präst skall vara i bondelag."⁴⁷

Oavsett om prästen är svensk eller utländsk så straffas förövaren lika hårt; så var inte fallet med ofrälse. Någon vidare jämlikhet mellan man och kvinna verkar inte heller råda enligt lagen:

⁴⁶ Ibid., s. 24.

⁴⁷ Ibidem

”Dräper kvinna man, då skall man
föra talan mot närskyldaste man. Han
skall svara för böter eller fly fredlös.”⁴⁸

Om en kvinna dräpte en man fick hon inte själv stå till svars för sina handlingar. Det var mannen som stod kvinnan närmast som skulle försvara - och sona – kvinnans brott.

Lagtexten i den äldre Västgötalagen är ofta handfast och detaljerad, utrymme för tolkningar saknas. Texten har ibland en folklig (nästan ordspråkslik) karaktär. Hela brott beskrivs i korta, konkreta stäv. Enskilda, konkreta fall gör texten relativt lättläst i jämförelse med modern juridisk fackprosa. Även om texten inte är poetisk finner man då och då vardagliga betraktelser som roar vissa läsare:

”Kan han hålla henne, då skall
han hava det goda djuret och njuta det,
som hund njuter gräs. Kan han ej hålla
henne, have och tåle vad han fick, skam
och skada. Han bedje aldrig om mera
rätt än en hudstruken trälkvinna.” (sic!)⁴⁹

8.3 Den nordiska balladen

Under medeltiden fanns det en rik muntlig tradition men väldigt lite finns bevarat. Det som finns nedskrivet upptecknades först långt senare. Långt in i modern tid har denna muntliga tradition levt kvar under namnet *folkvisa*. Termen ”folkvisa” är väl egentligen en mer kännetecknande benämning än ”ballad”, eftersom de flesta traditionsbärarna i modern tid tillhört just allmogen. Det bör dock påpekas att termen ”ballad” ursprungligen härstammar från aristokratin. Ursprunget till den nordiska balladen antas komma från Frankrike. Den höviska dansvisan (*carol*) infördes från Frankrike och spred sig under 1200-talet (av den tongivande adeln) över hela Norden. Att balladen i så hög grad vilar på muntlig tradition –

⁴⁸ Svensk litteratur 1, s. 24.

⁴⁹ Ibid., s. 34.

och inte minst förknippas med dans i olika form – beror på att den under medeltiden framfördes av en försångare med tillhörande kör. Refrängen/omkvädet användes som ackompanjemang till olika typer av ringdanser.⁵⁰

Efter att adeln tröttnat på balladen som underhållning fortsatte allmogen att använda sig av den. Visformen kom därmed att representeras av (i brist på bättre ord) ”vanligt folk”. Detta är troligtvis en av de avgörande faktorerna till genrens popularitet.

Under 1800-talet började balladforskare dela in visorna/balladerna efter ämnesgrupper. Sex olika balladgenrer tycktes vara mer framträdande än de övriga: Naturmytiska visor, legendvisor, historiska visor, riddarvisor, kämpavisor och skämtvisor. Klassificeringen får väl antas vara relativt godtycklig men den är allmänt vedertagen. Till de naturmytiska visorna hör bland annat *Herr Olof och älvorna*. Den så kända julvisan om *Sankte Staffan* tillhör legendvisorna. Bland de historiska visorna märks *Gustav Vasa och dalkarlarna*. Riddarvisan är som genre ganska omfattande: *Herr Peder och liten Kerstin* torde representera genren väl. Kämpavisor som *Sven Svanevit* är ofta råa och våldsamma. Skämtvisan (däribland visan om *Bonden och kråkan*) tillhör den mest folkkära av visorna. Dess humor och grovkronighet lockar oss även i modern tid... Balladen är som sagt en mycket folkkär företeelse. Inte minst det faktum att de fortfarande sjunges utgör ett välgrundat bevis för detta. Legendvisan om *Sankte Staffan* är ett ständigt återkommande inslag under jul och lucia.

Balladens språk har på senare tid tilldragit sig allt mer uppmärksamhet. Balladforskare arbetar i dag på olika system för hur de olika balladgenrerna är konstruerade. Inte minst de fasta formlerna gör det möjligt för forskare att fundera över ” [...] balladgenrens ’grammatik’ eller ’morfologi’ – ett system av regler för hur vistexten byggs upp av mindre byggstenar.”⁵¹

Balladens formspråk är det som gjort genren så berömd. Egenarten ligger framför allt i det sätt på vilken tragiska händelseförlopp beskrivs med hjälp av få men ordmättade repliker. Själva bakgrunden till händelsen framstår ofta i ett dunkel. Det är ”här och nu” som är betydelsefullt. Denna berättarteknik tycker jag har mycket gemensamt med de isländska

⁵⁰ Se t ex Bergsten, s. 117 f. Ordet ”ballad” härstammar från latinets ”ballare” som betyder just dansa... (förf anm).

⁵¹ Delblanc/Lönnroth, s. 123.

sagornas "hårdkokta" stil. Att läsaren får de isländska sagorna i tankarna förstärks ytterligare genom de naturlyriska omkväderna som används:

"Herr Olof rider om otte

- driver dagg, faller rim –

Ljusa dagen honom tyckte

- Herr Olof kommer hem när skogen görs lövegrön.

Herr Olof rider för berge',

Finner dans med älver.

Där dansar alv och älvång,

älvekongens dotter med utslaget hår."⁵²

I visan om *Herr Olof och älvorna* lotsas läsaren in i ett händelseförlopp utan att veta något om bakgrunden till den aktuella händelsen. Läsaren får inte ens veta vem herr Olof är eller var han kommer ifrån. Denna berättarteknik (att lotsa läsaren mitt in i en handling för att möjligen efteråt upplysa om vad som skett tidigare) kallas för *in medias res*. Man känner igen denna stil från bl.a. Iliaden, där läsaren också handlöst kastas in i händelsen. Greppet är lockande eftersom man som läsare genast blir nyfiken på vad som skall ske härnäst. Man kan dra tydliga paralleller till nutida film där "in medias res" ofta används för att fånga publikens intresse från filmens början.

I *Herr Olof och älvorna* är det först naturväsendet (näcken/älvan) som gör berättelsen mytisk och lockande. Läsaren kan ana näckens avsikter i den mystiska scensättning berättelsen har.

I visans fortsättning blir dock näckens avsikter mycket tydlig:

"Å hör du, herr Olof, vad jag säger dig:

Vill du nu träda dansen med mig?"

'Å inte vill jag träda dansen med dig,
i morgon skall jag brudgumme vara.'

'Änter vill du i sju år lida nöd
heller också i morgon vara död.'"⁵³

Visan är full av återkommande teman och upprepningar. "Driver dagg, faller rim" är ett exempel på detta. Personligen tycker jag inte att detta stör berättelsen, snarare hjälper den till att hålla berättelsen inom en given ram. Upprepningarna (eller formen om man så vill) blir en del av balladens speciella stilistiska kod. I likhet med de isländska sagorna innehåller även balladen omskrivningar av uttryck⁵⁴:

"Å bruden hon sadlar sin gångare grå,
så rider hon till herr Olofs gård.""⁵⁵

"Gångare grå" är i citatet ovan en omskrivning för häst. Även omskrivningarna gör balladen mer mytisk och "svävande"...

Omskrivningar och formler är ofta situationsbundna och hjälper läsaren att känna sig hemma i berättelsen just därför att ständiga upprepningar och återkommande stilistiska drag blir välbekanta.

Herr Olof och älvorna är ett utmärkt exempel på en naturmytisk ballad. Att visan inte heller saknar koppling till den höviska traditionen tycker jag tydligt märks. Återkommande, situationsbundna fraser som "sadlar sin gångare grå" för tanken till riddarlitteraturens höviska repliker och teman.⁵⁶

⁵² Ballader, s. 46, strof 1-2. Denna visa finns upptecknad i ett otal varianter. Visans form kan därför skifta från fall till fall.

⁵³ Ibid., strof 2-4.

⁵⁴ Jämför med de isländska kenningarna, t.ex. "Fafners bädd" (omskrivning för guld).

⁵⁵ Ballader, s. 47, strof 11.

⁵⁶ Det råder i dag en viss oenighet bland forskare om balladens förbindelse med den höviska medeltidsdiktningen. Se bl.a. Delblanc/Lönnroth, s. 123.

Rent stilistiskt är visan om *Herr Olof och älvorna* enkelt uppbyggd: Tvåradiga strofer med återkommande slutrim (om än ej konstant). Ordval, repliker och personbeskrivningar följer i stort sett färdiga formler. Formlerna varierar dock från ballad till ballad, men tematiken och formspråket är återkommande i de olika genrerna. Många strofer inleds med interjektionen "å":

"Å hörer du herr Olof [...]"⁵⁷

"Å bruden hon väntade [...]"⁵⁸

"Å aktar han mera [...]"⁵⁹

Interjektionen gör läsningen mer rytmisk. Personligen tycker jag också att kopplingen till sång och dans blir tydligare genom användandet av dessa inledande interjektioner...

Om man väljer att kalla den naturmytiska visan för mystisk och riddarvisorna för realistiska så kan man med gott fog kalla kämpavisorna för våldsamma och råa. Kämpavisan är den enda balladgenre som klart urskiljer sig från de övriga. Alla kämpavisor är uppbyggda av fyra radiga strofer. Berättelsen är mer utförligt genomarbetad än i övriga balladgenrer. Temat i berättelserna är ofta präglade av våld och råhet (större likhet med de isländska sagorna om man så vill). Ursprunget till kämpavisorna sägas vara västnordiskt; övriga ballader är oftast av östnordiskt ursprung (i de flesta fall danska).

I kämpavisan *Sven Svanevit* märker man tydligt det frossande i våldsamheter som utmärker genren som helhet:

"Sven Svanevit han drar sitt förgyllande svärd,
så högg han den vällärde mannens hövid utav.
Han högg'en i vrinklar, han högg'en i vrå,
han högg'en så små som sandkornen de blå."⁶⁰

⁵⁷ Ballader, s. 46, strof 2. Understrykning gjord av förf.

⁵⁸ Ibid., s. 47, strof 10. Understrykning gjord av förf.

⁵⁹ Ibid., strof 16. Understrykning gjord av förf.

Som i andra ballader finner även de fasta formlerna sin givna plats. En intressant iakttagelse är den form av korsrim som förekommer i berättelsen:

” ’Var har solen sitt säte,
och var vilar döda mansens fjäte?’
’I väster har solen sitt säte,
i öster vila döda mansens fjäte.’ ”⁶¹

Denna återupprepning av ordpar och ordsats (abab) gör läsningen enkel och strukturerad. Visans rytm och takt blir på detta vis mer markerad. Språket är på sina ställen vackert och poetiskt, men det bryts av de många våldsamma stroferna där poetisk skönhet blir till våldsam realism. Kanske är det just bruket av dessa antiteser som ger kämpavisorna en mer individuell karaktär än övriga ballader.

⁶⁰ Ibid., s. 149, strof 3.

⁶¹ Ballader, s. 150, strof 8.

LITTERATUR & REFERENSER

Algulin, Ingemar/Lönnroth, Lars *Litteraturens historia i världen*, Norstedts bokförlag AB, Stockholm, 1995

Alving, Hjalmar *Njals saga*, Bonniers bokförlag AB, Stockholm, 1976

Bergsten, Staffan *Litteraturhistoriens grundbegrepp*, Studentlitteratur, Lund, 1990

Carpenter, Humphrey J.R.R. *Tolkien: En biografi*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1989

Delblanc, Sven/Lönnroth, Lars *Den svenska litteraturen: Från forntid till frihetstid*, BonnierFakta bokförlag AB, Stockholm, 1993

Eschenback von, Wolfram *Parzival*, Symposium bokförlag AB, Stockholm, 1999

Hertel, Hans (red.) *Litteraturens historia 2: Medeltiden*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1985

Hildeman, Karl-Ivar (red.) *Litteraturens klassiker: Medeltidens litteratur – Episk diktning m.m.*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1996

Hildeman, Karl-Ivar (red.) *Litteraturens klassiker: Medeltidens litteratur – Lyrik, dramatik m.m.*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1996

Härd, John Evert (övers.) *Nibelungen sången*, Natur och Kultur, Stockholm, 1993

Jansson, Sven-Bertil/Jersild, Margareta (red.) *Ballader: Sveriges medeltida ballader i urval*, Gidlunds förlag AB, Hedemora, 2000

Malmström, Sten *Takt, rytm och rim i svensk vers*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1985

Ohlmarks, Åke (övers.) *Vikingahistorier*, Klassikerförlaget AB, Stockholm, 1995

Olsson, Bernt *Svensk litteratur 1: Från runor till 1730*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1993

Rineman, Sven (red.) *Litteraturens världshistoria: Medeltiden*, Norstedts förlag AB, Stockholm, 1971

Tigerstedt, E.N. *Bonniers allmänna litteraturhistoria*, Albert Bonnier bokförlag AB, Stockholm, 1959

Tigerstedt, E.N. *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria: Forntiden, medeltiden och vasatiden*, Natur och Kultur AB, Stockholm, 1967

Zola, Émile *Den experimentella romanen*, Reprocentralen Uppsala universitet, HSC, Uppsala, 1993